

Předškolní vzdělávání v teoretických a historických souvislostech

**Předškolní výchova, vzdělávání
a formování pedagogických myšlenek
v období baroka, dílo J. A. Komenského**

Mgr. Barbora Tallová, Ph.D.

Baroko

- „Přívlastkem barokní je označována architektonická, umělecká a další tvorba, vznikající na území našich zemí v průběhu 17. a 18. století“ (Šefců, 2013, s. 108).
- Není známa etymologie pojmu baroko (Šefců, 2013):
 - výchozím pojmem může být „barrocco“ z portugalštiny, které znamená velká perla nepravidelných tvarů,
 - výchozím pojmem může být „báros“ z řečtiny, které značí tíhu nebo hojnost,
 - další pojmy: vyjadřující v hanlivém slova smyslu něco směšného nebo přemrštěného.
- Mezi znaky osvícenského období se v českých zemích řadí barokní kultura a barokní vzdělanost, výrazný vliv katolické církve, ale také osvícenský absolutismus spjatý s panovníkem (Kasper & Kasperová, 2008).
- V 16. a počátkem 17. století (které je významné v rámci této prezentace) dochází k významným změnám ve vztahu k dítěti, zejména v rámci vyšších společenských vrstev. Na významu nabrala výchova a vzdělávání dětí, takže bylo nutné pochopit dětství jako specifickou vývojovou fázi (Šmelová, 2008).

Řád Tovaryšstva Ježíšova

- Řád Tovaryšstva Ježíšova (Societas Jesu) vznikl v roce 1540, založil jej Ignác z Loyoly – považoval výchovu (spolu s kázáním a zpovědí) za významný činitel protireformačního úsilí (Jůva & Jůva, 1997).
- Jak uvádí Janiš ml. (2017), tak Řád Tovaryšstva Ježíšova sice vznikl v 16. století, ale jeho největší rozkvět vypukl v 17. a 18. století, proto je zmíněn i v této prezentaci.
- Jezuité vybudovali po Evropě koleje – síť škol nového typu, měly internátní výchovu, jednalo se o střední a vyšší vzdělání, pečlivě promyšlený obsah i formy a metody výchovy (Jůva & Jůva, 1997).
- Obsah vyučování byl zaveden ve školním řádu (1599) a platil do konce 19. století, sestávalo z šestitřídní latinské školy, stěžejní bylo studium latiny, teologie a sedmerna svobodných umění; mateřský jazyk se používal jen v nejnižších třídách; pozornost byla věnovaná náboženství, latině a rétorice a také tělesné výchově; používaly se didaktické divadelní hry; používaly se názorné pomůcky při vyučování (Jůva & Jůva, 1997).
- V oblasti školství působil od 16. století také Řád zbožných škol založený 1597 v Římě, jednalo se o mužský řád řeholních kleriků, působili na školách všech stupňů a zaměřovali se blíže na chudé děti; na Moravě vznikl v Mikulově 1631, v Čechách v Litomyšli v roce 1640, v Praze až v roce 1752 (Jůva & Jůva, 1997).
- V roce 1684 vzniklo ve Francii sdružení Školních bratří, které založil Jean Baptiste de la Salle, v těchto školách se vyučoval mateřský jazyk i reálie, výuka se zaměřovala na potřeby života a důraz se kladl také na přípravu učitelů; sdružení se rozšířilo do různých zemí (Jůva & Jůva, 1997).

Život a dílo Jana Amose Komenského

- Narodil se 28. 3. 1592 (Jůva & Jůva, 1997).
- Ve 12ti letech se stal sirotkem (Kasper & Kasperová, 2008).
- Studoval na přerovské latinské škole (Kasper & Kasperová, 2008).
- Studoval v Herbornu a v Heidelbergu (Kasper & Kasperová, 2008).
- Od roku 1614 učil na bratrské škole v Přerově (Jůva & Jůva, 1997).
- Od 1618 byl ve Fulneku jako duchovní správce (Jůva & Jůva, 1997), kazatel v místní komunitě (Kasper & Kasperová, 2008).
- 1623 musel Fulnek před vojsky opustit, ve městě zůstala jeho první žena a dvě děti – tito zemřeli na epidemii (Kasper & Kasperová, 2008).
- Knihovna Komenského byla spálena (Kasper & Kasperová, 2008).
- V tomto těžkém období Komenského vznikají tzv. útěšné spisy: *Labyrint světa a ráj srdce* (1623) a *Hlubina bezpečnosti* (1625) (Kasper & Kasperová, 2008).
- Ukrývá se na panstvích protestantských pánů (Kasper & Kasperová, 2008).

Život a dílo Jana Amose Komenského

- 3/1628 odešel se svojí druhou ženou do Lešna v Polsku, kde pracoval jako učitel a věnoval se myšlenkám nápravy lidstva především cestou vzdělání (Kasper & Kasperová, 2008), velebilo se zde bratrské školství díky něj, v Lešně žil do 1656 s přestávkami, kdy žil v Anglii (1641–1642), Švédsku (1642–1648) a v Blatném Potoce v Uhrách (1650–1654) (Jůva & Jůva, 1997) – o těchto pobytech viz dále.
- Vznikají první verze české **Didaktiky** i latinské **Velké didaktiky (*Didactica magna*)** – rozvrhl systém všennápravy zahrnující založení jednotlivých školských ústavů, soustavu organizace školství, spisy pro vzdělávání učitelů, vypracování učebnic a pomůcek (Kasper & Kasperová, 2008).
- **Informatorium školy mateřské** – kniha psaná pro rodiče (Kasper & Kasperová, 2008), jedná se o systematický návod, jak rozvíjet výchovu malých dětí v rodině, součástí byly také rady, jak děti připravovat na školní docházku (Jůva & Jůva, 1997).
- **Brána jazyků otevřená – *Janua linguarum reserata*** – učebnice latiny, žáci si slova osvojovali seznámením s podstatnými skutečnostmi světa vědy, kultury, politiky, přírody, běžného života, žáci se učili používáním slov, ne jejich memorováním, učebnice se využívala ve Švédsku, Německu, Francii a Anglii i v jezuitském školství (Kasper & Kasperová, 2008).
- **Vestibulum – *Janua linguarum Vestibulum*** – předcházející díl k *Bráně* (Kasper & Kasperová, 2008).
- **Atrium latinského jazyka – *Latinae linguarum Atrium*** – následující díl k *Bráně* (Kasper & Kasperová, 2008).

Život a dílo Jana Amose Komenského

- 1641 pozván do Londýna připravit koncept reformy anglického školství (Kasper & Kasperová, 2008).
- 3/1642 odjel do Švédska, usadil se v Elblagu a pracoval na koncepci školské reformy, na tvorbě učebnic a na myšlence díla ***Obecné porady o nápravě věcí lidských*** do roku 1648 – návrat do Lešna (Kasper & Kasperová, 2008).
- V Lešně se stal biskupem české větve Jednoty bratrské, přišel o svou druhou manželku a zastihla jej zpráva o vestfálském míru, nemohl se tak vrátit do rodné země, což se odrazilo ve spise ***Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*** (Kasper & Kasperová, 2008).
- 1650 odjel do Uher do Blatného Potoka, kde reformoval školství, otevřel „pansofickou školu“ a vypracoval ***Svět našich smyslů v obrazech – Orbis sensualium pictus*** – obrázková učebnice, žákům zpřístupnil *Bránu jazyků* zdramatizováním jí do forem studentských divadelních her ***Škola jakožto hra – Schola ludus*** (Kasper & Kasperová, 2008).

Život a dílo Jana Amose Komenského

- 1654 návrat do Lešna, práce na ***Obecné poradě***, 1656 Lešno vypáleno, Komenský přišel o části spisu a odešel do Holandska (Kasper & Kasperová, 2008).
- V Amsterdamu pracoval na *Poradě* (nedokončil ji, publikovány byly za jeho života jen části, celé dílo znovu nalezeno v meziválečných letech, přeloženo a publikováno) a vydal didaktické spisy ***Opera didactica omnia*** – zahrnuje výsledky jeho didaktického úsilí (Kasper & Kasperová, 2008).
- Zemřel 15. 11. 1670 a pohřben je v Naardenu (Kasper & Kasperová, 2008).

Jan Amos Komenský a vzdělávání

- Komenský byl poslední biskup jednoty bratrské, teolog, polyhistor, pedagog, který díky svého díla položil základy novodobé pedagogiky, je považován za zakladatele novodobé teorie vyučování a filozofie výchovy (Jůva & Jůva, 1997).
- Komenského odkazem se zabývá komeniologie = specifická vědecká disciplína (Jůva & Jůva, 1997).
- „Teoreticky propracoval organizaci frontálního vzdělávání ... v rámci svého didaktického systému a zdůvodnil (v *Didaktice velké* a jiných spisech) vyšší pedagogickou účinnost frontálního řízení učební činnosti žáků učitelem“ (Vališová, Kasíková et al., 2007, s. 176).
- „Klíčovým prvkem organizační struktury frontálního vyučování je od doby J. A. Komenského časová vyučovací jednotka, vyučovací hodina“ (Vališová & Kasíková et al., 2007, s. 176).
- Preferoval přirozenou metodu vzdělávání, odvozenou z poznávání a napodobování přírody (Vališová & Kasíková et al., 2007).
- Věnoval se rozvoji vyučovacích metod, vytvořil metody analytické, syntetické a synkratické (Vališová & Kasíková et al., 2007).
- „Komenský svými pedagogickými myšlenkami a spisy položil pevné základy novověké pedagogice jako systematické vědě o výchově dětí a mládeže“ (Čábalová, 2011, s. 14).
- Na jeho pedagogické názory navazoval např. J. J. Rousseau (Vališová & Kasíková et al., 2007).

Jan Amos Komenský a výchova

- Výchovný cíl shledával v přípravě k věčnému životu, který má 3 stupně: poznat sebe a svět, ovládnout sebe, povznést se k Bohu → 3 oblasti výchovy: vzdělání ve vědách a uměních, mravní výchova, výchova náboženská (Jůva & Jůva, 1997).
- Pedagogický optimismus – člověk se stává člověkem výchovou, výchova má dle Komenského významné postavení (Jůva & Jůva, 1997).
- Školy pojímá jako tzv. dílny lidskosti (Jůva & Jůva, 1997).
- Cílem bylo rozvíjet „všechny ve všem všestranně,“ nedělat rozdíly v pohlaví nebo stavu, nechtěl jednostrannost výchovy a ani její úzký praktikismus (Jůva & Jůva, 1997).

Jan Amos Komenský a didaktika

- Didaktika dle Komenského je tzv. umění, jak dobře učit (rychle, s chutí, napevno) (Jůva & Jůva, 1997).
- Zdůrazňoval racionálnost, motivaci a efektivnost výuky (Jůva & Jůva, 1997).
- Východiskem jeho didaktiky: senzualistická noetika Bacona, aristotelovská elementární logika, obecná a dětská psychologie (Jůva & Jůva, 1997).
- Vytvořil psychologickou charakteristiku věkových zvláštností dětí, paměti a poznávacích procesů (Jůva & Jůva, 1997).
- Základní didaktický zákon: učit všemu příkladem, pravidlem a praxí, od obecných pravidel ke konkrétnímu příkladu a praxi (Jůva & Jůva, 1997).
- Didaktické principy: princip názornosti (opírat se o smyslovou skutečnost), princip systematičnosti (návaznost informací v rámci předmětů i mezioborově), princip aktivity (vycházet ze zájmů žáků, aktivovat jejich zájmy apod.), princip přiměřenosti (brát ohled na věkové a individuální zvláštnosti žáků) (Jůva & Jůva, 1997).

Jan Amos Komenský a školská organizace

- Škola pro mládež ve čtyřech šestiletých stupních (Jůva & Jůva, 1997):
 - Do 6 let: škola mateřská (výchova v rodině),
 - 6–12 let: škola obecná v mateřském jazyce,
 - 12–18 let: škola latinská v univerzálním světovém jazyce,
 - 18–24 let: akademie.
- Doporučuje vyučování ve třídě – trvalé skupiny žáků, kteří jsou stejného věku a stejné vzdělanostní úrovně (Jůva & Jůva, 1997).

Bližší charakteristika vybraného díla Jana Amose Komenského – Obecná porada o nápravě věcí lidských

- Životní dílo J. A. Komenského (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
- Skládá se z částí (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015):
 - 1. Panegersia (Všeobecné probuzení) – píše o neutěšených poměrech v lidských věcech, chce, aby si lidé tento stav uvědomili a pochopili, že je nutné jej napravit (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - 2. Panaugia (Všeobecné osvícení) – zde hledá prostředky nápravy (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - 3. Pansophia (Vševěda) – věnuje se obsahu lidských myslí, jednotným uspořádaným vědění (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - 4. Pampaedia (Vševýchova) (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - Zabývá se výchovou po celý život, první myšlenka permanentního vzdělávání (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - Idea celoživotního vzdělávání (Jůva & Jůva, 1997).
 - „Ve Vševýchově se poprvé objevuje návrh na školu mateřskou jako poloveřejnou instituci v domech zbožných pěstounek a s malými skupinami dětí ze sousedství“ (Opravilová & Uhlířová, 2017, s. 16).
 - Proces vzdělávání rozdělil do období: Škola zrození, útlého dětství, dětství, dospívání, mladosti, dospělosti a stáří (Kasper & Kasperová, 2008).
 - 5. Panglottia (Všeobecný jazyk) – hledá univerzální jazyk, který by byl jedním z prostředků všenápravy (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - 6. Panorthosia (Všenáprava) – zaměřuje se na návrhy na nápravu člověka (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - 7. Pannunthesia (Všeobecná výzva) – „vyzývá všechny k účasti na reformě“ (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015, s. 185).

Bližší charakteristika vybraného díla Jana Amose Komenského – Informatorium školy mateřské

- Spis dopsal v roce 1632, 1. české vydání vzniklo v roce 1858 (Opravilová & Uhlířová, 2017).
- Mělo se jednat o první stupeň, na který by navazovala další informatoria, avšak další stupně již nezpracoval (Opravilová & Uhlířová, 2017).
- Spis obsahuje rady určené rodičům k tomu, jak mají vychovávat děti předškolního věku (Zormanová, 2017), stanovil zde cíle, obsah, metody a prostředky výchovy (Opravilová & Uhlířová, 2017).
- Jedná se o ucelenou koncepci o tom, jak vychovávat nejmenší děti (Opravilová & Uhlířová, 2017), je to první komplexně zpracované pojetí týkající se rozvoje v raném dětství, tzn. 0–6 let, ve světové literatuře (Opravilová & Uhlířová, 2017).
- „Výchovným prostředím má být rodina – škola mateřská“ (Opravilová & Uhlířová, 2017, s. 16).
- Spis obsahuje 12 kapitol, Komenský se v něm věnuje např. tomu, jak mají rodiče děti vychovávat, stanovil, co je cílem a obsahem výchovy, věnoval se tělesné výchově dětí předškolního věku, zaměřil se také na jazykový rozvoj dítěte, na zásady mravní výchovy a na náboženskou výchovu atd. Komenský se ve spise věnoval mj. i tomu, jak mají rodiče připravit děti na vstup do školy (Komenský, 1947).

Pro zájemce

- **Námět:** Přečtěte si knihu *Informatorium školy mateřské* od J. A. Komenského a analyzujte, jaké informace jsou přenosné i do současné doby a výchovy. Analyzujte, v čem se naopak současná výchova liší.

! Pojmy k zapamatování

- Níže je uveden výčet základních pojmů k zapamatování k tématu. Jedná se pouze o výčet, bližší informace byly sděleny v předchozích snímcích.
- Baroko,
- Řád Tovaryšstva Ježíšova,
- život Jana Amose Komenského,
- významná díla Jana Amose Komenského: *Velká didaktika*, *Informatorium školy mateřské*, *Brána jazyků otevřená*, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*, *Svět našich smyslů v obrazech*, *Škola jakožto hrou*, *Vestibulum – Janua linguarum Vestibulum*, *Opera didactica omnia*, *Atrium latinského jazyka – Latinae linguarum Atrium* (Jůva & Jůva, 1997; Kasper & Kasperová, 2008),
- výchova a vzdělávání v pojetí Jana Amose Komenského a v jeho dílech,
- didaktika a školská organizace v pojetí Jana Amose Komenského,
- poznatky z daného období vztahující se k výchově dětí předškolního věku.

? Kontrolní otázky a úkoly

- V jakém století žil J. A. Komenský?
- Kde vychodil J. A. Komenský latinskou bratrskou školu?
- V jakém městě došlo k požáru a ke shoření spisu J. A. Komenského?
- Kde J. A. Komenský zemřel a kde je pohřben?
- Vyjmenujte významná díla J. A. Komenského spjatá s pedagogikou.
- Které z děl J. A. Komenského je obrázková učebnice?

? Kontrolní otázky a úkoly

- Úkol: Sepište význam J. A. Komenského pro pedagogiku.
- Úkol: Analyzujte a zhodnoťte, jaký přínos měl J. A. Komenský pro výchovu a vzdělávání dítěte předškolního věku.
- Úkol: V jakém díle J. A. Komenského bychom našli přesah pedagogiky do andragogiky? Analyzujte.

Seznam použitých zdrojů

- Čábalová, D. (2011). *Pedagogika*. Praha: Grada Publishing.
- Dvořáková, M., Kolář, T., Tvrzová, I., & Váňová, R. (2015). *Základní učebnice pedagogiky*. Praha: Grada Publishing.
- Janiš, K. ml. (2017). *Dějiny pedagogiky: distanční studijní text*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě.
- Jůva, V., & Jůva, V. (1997). *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido.
- Kasper, T., & Kasperová, D. (2008). *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing.
- Komenský, J. A. (1947). *Informatorium školy mateřské*. Praha: Topičova edice.
- Opravilová, E., & Uhlířová, J. (2017). *Příběhy české mateřské školy: Vývoj a proměny předškolní výchovy (1. díl do roku 1948)*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Šefců, O. (2013). *Architektura: Lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. Praha: Grada Publishing.
- Šmelová, E. (2008). *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta.
- Vališová, A., & Kasíková, H. et al. (2007). *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing.
- Zormanová, L. (2017). *Didaktika dospělých*. Praha: Grada Publishing.

Vysvětlivky k použitým ikonám

- Pro zájemce: Ikona pro studenty s hlubším zájmem o danou problematiku.
- Kontrolní otázky a úkoly: Tyto otázky a úkoly prověřují pochopení textu studenty.
- Pojmy k zapamatování: Jedná se o klíčové pojmy, které by studenti měli umět vysvětlit.

Děkuji za pozornost.